

Bożena Szewczul WNO

ORCID: 0000-0003-1213-9088

UKSW – Warszawa

Praca zakonnika realizacją ewangelicznej rady ubóstwa

Słowa kluczowe: praca i modlitwa, ubóstwo Chrystusa, ewangeliczna rada ubóstwa, lenistwo

Keywords: work and prayer, poverty of Christ, evangelical poverty council, laziness

W kan. 600 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku prawodawca kościelny, definiując ewangeliczną radę ubóstwa podejmowaną przez zakonników w wyniku złożenia przez nich ślubu ubóstwa, zaznacza, że jej realizacja polega między innymi na prowadzeniu życia pracowitego. Z zapisu tego wynika jasno, że praca zakonników jest jednym z aspektów naśladowania przez nich Chrystusa ubogiego i tym samym wpisuje się znacząco w praktykę ubóstwa zakonnego¹.

Obecnie, mimo iż zakonnicy poświęcają pracy coraz więcej czasu i – z uwagi na brak nowych powołań – staje się ona często dominującym wymiarem życia zakonnego, to jednak zagadnienie to podejmowane jest niezmiernie rzadko w literaturze dotyczącej życia zakonnego, a zwłaszcza w literaturze kanonistycznej². Temat ten okazuje się niewygodny i trudny, ponieważ, jak się wydaje,

¹ Por. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum 1984, kan. 600; V. de Paolis, *La vita consacrata nella Chiesa* (edizione rivista e ampliata a cura di Vincenzo Mosca), Venezia 2010, s. 406.

² Por. W. Misztal, *Praca i duchowość*, „Studia Socialia Cracoviensia” 5 (2013), nr 1 (8), s. 54; C.S. Bartnik, *Wstęp*, w: S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, Warszawa 2001, s. 8. Bartnik uważa, że obecnie zanika w ogóle nauka o pracy, ponieważ coraz atrakcyjniejsza staje się wizja zastąpienia pracy ludzkiej przez technikę. W efekcie takiego nastawienia powraca się do grecko-rzymskiego ideału próżnowania i traktowania pracy jako konieczności degradującej człowieka. Poza tym często współcześnie osoby pracujące określa się pogardliwie mianem pracoholików czy nawet „roboty”. Wszystko to przemawia za wyższością próżnowania nad pracą.

w życiu zakonnym nastąpiło odejście od właściwego pojmowania pracy i trudu związanego z jej wykonywaniem oraz przyjęcie w tym względzie mentalności świata. Zapomniano również o dobroczynnym wpływie pracy na kształtowanie i rozwój życia duchowego zakonników. Wielu z nich ulega szkodliwemu praco-holizmowi, inni zaś, wprost przeciwnie, unikają wszelkich aktywności, skłaniając się ku życiu leniwemu i redukując swoją działalność do minimum. Zarówno w pierwszym, jak i w drugim przypadku problemem jest brak pojmowania pracy jako bardzo osobistej drogi naśladowania Chrystusa-Człowieka utrzymującego się z pracy swoich rąk. Obydwa problemy wynikają więc z tego, że zakonnicy często w ogóle nie łączą podejmowanych działań z Bogiem³. Celem niniejszego artykułu jest przypomnienie samej definicji pracy, podkreślenie jej właściwej roli oraz duchowego wymiaru, a także przywołanie najważniejszych kwestii związanych z pracą członków instytutów zakonnych.

1. Pojęcie pracy

Poszukiwanie definicji pracy w ujęciu chrześcijańskim, a dokładniej w ramach tzw. teologii pracy, należy rozpocząć od sięgnięcia do Magisterium Kościoła, a zwłaszcza do ostatnich dokumentów poświęconych w całości temu zagadnieniu. Takim właśnie dokumentem jest encyklika św. Jana Pawła II *Laborem exercens*, wydana w 1981 roku. We wprowadzeniu do niej papież stwierdza, że praca

oznacza każdą działalność, jaką człowiek spełnia, bez względu na jej charakter i okoliczności, to znaczy każdą działalność człowieka, którą za pracę uznać można i uznać należy pośród całego bogactwa czynności, do jakich jest zdolny i dysponowany poprzez samą swoją naturę, poprzez samo człowieczeństwo⁴.

Zgodnie z myślą papieża, do pracy jest zdolny tylko człowiek, gdyż tylko on został stworzony na obraz i podobieństwo Boga i od początku był powołany do twórczego działania – tak rozumieć należy wezwanie do tego, by czynić sobie ziemię poddaną. Zdolność do podejmowania pracy odróżnia istotę ludzką od innych stworzeń, których działań związanych na przykład z utrzymaniem życia nie można nazwać pracą. Należy wobec tego podkreślić, że potoczne mówienie o „pracy” zwierząt czy urządzeń technicznych jest jedynie wynikiem

³ Jan Paweł II, Encyklika *O pracy ludzkiej* (z okazji 90. rocznicy encykliki *Rerum novarum*), 14.09.1981 [dalej: *Laborem exercens*], nr 26, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/encykliki/laborem.html (dostęp: 25 maja 2022).

⁴ Wstęp, w: *Laborem exercens*. Zob. C.S. Bartnik, *Praca jako wartość humanistyczna*, Lublin 1991, s. 15.

odnalezienia (pozornej) analogii do pracy właściwie rozumianej⁵. Również nie każde działanie człowieka można nazwać pracą, bowiem określić tym mianem można jedynie świadome i wolne czynności, których człowiek jest podmiotem i sprawcą⁶.

Takie rozumienie pracy zgodne jest z jej definicjami zawartymi w literaturze przedmiotu, przykładowo: „Praca jest to wolna, choć naturalnie konieczna działalność człowieka wypływająca z poczucia obowiązku, połączona z trudem i radością, a mająca na celu tworzenie użytecznych społecznie wartości duchowych i materialnych”⁷.

Wcześniejsze teorie uznawały za pracę tylko działania fizyczne, materialne, gospodarcze, produkcyjne, zarobkowe, mające na celu zdobycie środków na utrzymanie człowieka. Przy takim zawężonym ujęciu pracą nie była na przykład działalność naukowa czy praca duchowa. Ks. prof. Czesław S. Bartnik rozszerza to pojęcie na wszystkie działania człowieka, ponieważ według niego pracuje cały podmiot: nie tylko ciało, ale także umysł, rozum, wola, emocje, psychika, wyobraźnia, zmysły twórcze, dusza⁸. Angażuje się cała osoba i w ten sposób wykonywana przez nią praca kształtuje osobowość człowieka, jego wnętrze oraz istotę duchową⁹.

W rozumieniu chrześcijańskim praca to wszelkiego rodzaju działalność zmierzająca do kształtowania bytu ludzkiego, do jego przekształcania i rozwijania oraz samorealizacji człowieka jako osoby¹⁰.

2. Znaczenie pracy

Dla potrzeb niniejszego studium wydaje się nieodzownym przywołanie, bez wdawania się w szczegółowe rozważania, kilku myśli dotyczących sensu pracy ludzkiej, zarówno fizycznej, jak również umysłowej, ściśle łączącej się z trudem¹¹. Na wstępie trzeba zaznaczyć, że praca sama w sobie nie jest karą

⁵ C.S. Bartnik, *Praca jako wartość humanistyczna*, dz. cyt., s. 15; K. Świąt, *Jana Pawła II spojrzenie na pracę*, „*Verbum Vitae*” 25 (2014), s. 206; J. Dec, *Antropologia encykliki „Laborem exercens”*, „*Collectanea Theologica* 56/1 (1986), s. 7.

⁶ K. Świąt, *Jana Pawła II spojrzenie na pracę*, dz. cyt., s. 207.

⁷ C. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, Lublin 1994, s. 580; tenże, *Definicja pracy ludzkiej*, „*Zeszyty Naukowe KUL*” 1 (1958), s. 52.

⁸ C.S. Bartnik, *Teologia pracy ludzkiej*, Warszawa 1977, s. 12–19; tenże, *O antropologii pracy*, w: *Praca a kultura*, red. M. Kowalczyk, Lublin 2005, s. 13.

⁹ K. Gózdź, *Personalistyczny charakter pracy ludzkiej*, „*Studia Gnesnensia*” 29 (2015), s. 27.

¹⁰ *Praca*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. E. Kasjaniuk i in., Lublin 2012, kol. 211–221.

¹¹ B. Szewczul, *Znaczenie pracy w życiu pierwszych mnichów chrześcijańskich*, „*Prawo Kanoniczne*” 61 (2018), nr 2, s. 4–5.

za grzech, jak często uważają chrześcijanie, również zakonnicy. Bóg powołał pierwszych ludzi do uprawiania ogrodu Eden jeszcze przed popełnieniem przez nich grzechu, czyli gdy byli w stanie świętości, a wszystko „było bardzo dobre”¹². Karą za grzech nie jest więc sama praca, lecz związane z nią na przykład trud, cierpienie, niepowodzenia i przykrości¹³.

2.1. Współpraca w dziele stwórczym

Bóg powołał do życia człowieka przed ukończeniem dzieła stwórczego i tym samym zaprosił go do współpracy, dał mu niejako przykazanie, aby swą pracą dopełniał Jego Boże dzieło, żeby wciąż czynił sobie ziemię poddaną, uczestniczył w stwarzaniu świata w przyznanym zakresie¹⁴ oraz aby nieprzerwanie odkrywał dobro ukryte w stworzeniach¹⁵. Koniecznie trzeba jednak podkreślić, że człowiek niczego nie stwarza, lecz może dzięki swej pracy sprawiać, że dzieła Stwórcy dochodzą do zamierzonej przez Niego doskonałości, do której są przeznaczone¹⁶. Praca człowieka stanowi kontynuację stwórczej pracy Boga, jest dopełnieniem dzieła stworzenia świata. Innymi słowy – Stwórca dał człowiekowi sposobność prowadzenia poprzez pracę dalszego ciągu dzieła stworzenia do takiej doskonałości, jaką On sam zamierzył¹⁷.

Bóg, mimo iż sam doskonale poradziłby sobie z urzeczywistnieniem swoich planów stwórczych, to jednak zapragnął włączyć człowieka w swoje dzieło, aby ten przez swą pracę dopełniał przy tym siebie, realizował i spełniał swoje

¹² Rdz 2, 15; S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, Warszawa 2001, s. 34–35; W. Misztal, *Praca i duchowość*, dz. cyt., s. 55.

¹³ Rdz 3, 17: „przekłeta niech będzie ziemia z twego powodu: w trudzie będziesz zdobywał od niej pożywienie dla siebie po wszystkie dni twego życia”; Rdz 3, 19: „W pocie więc oblicza twego będziesz musiał zdobywać pożywienie, póki nie wrócisz do ziemi, z której zostałeś wzięty”; Koh 2, 11: „przyjrzałem się wszystkim dziełom, jakich dokonały moje ręce, i trudowi, jaki sobie przy tym zadałem”; W. Misztal, *Praca i duchowość*, dz. cyt., s. 56.

¹⁴ Rdz 1, 28; Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* [dalej: KDK], nr 34, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 550: „Mężczyźni i kobiety, którzy zdobywają środki na utrzymanie własne i rodziny, mogą słusznie uważać, że swoją pracą rozwijają dzieło Stwórcy i przyczyniają się do tego, by w historii spełniał się zamysł Boży”; tamże, nr 67; Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus*, nr 31, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html (dostęp: 12 maja 2022); *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994 [dalej: KKK], nr 2427.

¹⁵ *Laborem exercens*, nr 25.

¹⁶ S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej*, dz. cyt., s. 66; W. Wyszowadzki, *Duchowość pracy ludzkiej według kard. Stefana Wyszyńskiego*, „Studia Prymasowskie” 6 (2012), s. 361.

¹⁷ S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej*, dz. cyt., s. 56–57; W. Wyszowadzki, *Duchowość pracy ludzkiej według kard. Stefana Wyszyńskiego*, dz. cyt., s. 361; W. Misztal, *Praca i duchowość*, dz. cyt., s. 58–59.

powołanie. Wartość każdej ludzkiej pracy polega też na tym, że jest ona drogą upodobnienia się do Boga¹⁸.

W encyklice *Laborem exercens* św. Jan Paweł II pisał o religijnym wymiarze pracy oraz o „duchowości pracy w chrześcijańskim znaczeniu tego słowa”¹⁹. Przywołując biblijny opis stworzenia świata, aktu twórczego przedstawionego jako pierwsza wykonywana z miłością i dla dobra praca, papież nazywa ten fragment Księgi Rodzaju „jakby pierwszą ewangelią pracy”, ponieważ ukazuje on godność ludzkiego działania, wskazuje, że człowiek pracujący staje się podobny do Boga – uczestniczy w stwórczym dziele i w ten sposób naśladuje Stwórcę²⁰. Praca została więc wpisana przez Boga już od początku w naturę człowieka²¹, a dzieła pracy ludzkiej, podobnie jak przyroda stworzona przez Boga, są również Jego dziełem, świadczą o Nim i wielbią Go²². Człowiek ma za zadanie tak pracować, aby nie zamienić się w niewolnika rzeczy związanych z pracą, lecz powinien stawać się wiernym obrazem Boga²³. I nie chodzi tu tylko o prace zawodowe, wyjątkowe, ale również o zwyczajne, powszednie zajęcia, które – wbrew pozorom – są zawsze współpracą w dziele stwórczym Boga²⁴.

2.2. Udział w Chrystusowym dziele odkupienia

Trud i cierpienie człowieka wpisują się wyraźnie nie tylko w dzieło stwórcze Boga, ale również w zbawcze dzieło Syna Bożego, które dokonało się przez Jego cierpienie i śmierć krzyżową. Człowiek, przyjmując trud pracy i jednocząc się z Chrystusem Ukrzyżowanym, ma możliwość uczestniczenia razem

¹⁸ L. Civardi, *Il lavoro nel concetto cristiano*, Torino 1957, s. 45; K. Góźdz, *Personalistyczny charakter pracy ludzkiej*, dz. cyt., s. 28; W. Jacher, *Cel i obowiązek pracy ludzkiej w ujęciu św. Tomasza z Akwinu*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 6 (1973), s. 15.

¹⁹ *Laborem exercens*, nr 24.

²⁰ Tamże, nr 25; J. Mazur, *Aby ocalić dobro wspólne. Wokół myśli społecznej Jana Pawła Wielkiego*, Częstochowa–Jasna Góra, s. 45; A. Skowronek, *W kierunku teologii pracy*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 6 (1973), s. 7; W. Jacher, *Cel i obowiązek pracy ludzkiej w ujęciu św. Tomasza z Akwinu*, dz. cyt., s. 15.

²¹ *Laborem exercens*, nr 4; W. Wiczorek, *Teologia pracy w nauczaniu Jana Pawła II*, „Roczniki Nauk o Rodzinie i Pracy Socjalnej” 4/59 (2012), s. 322.

²² A. Skowronek, *W kierunku teologii pracy*, dz. cyt., s. 7.

²³ J. Mazur, *Aby ocalić dobro wspólne*, dz. cyt., s. 45.

²⁴ *Laborem exercens*, nr 25; KDK, nr 34: „Dla wierzących jest pewne, że aktywność ludzka indywidualna i zbiorowa, czyli ów ogromny wysiłek, przez który ludzie starają się w ciągu wieków poprawić warunki swego bytowania, wzięty sam w sobie odpowiada zamierzeniu Bożemu. Człowiek bowiem, stworzony na obraz Boga, otrzymał zlecenie, aby rządził światem w sprawiedliwości i świętości, podporządkowując sobie ziemię ze wszystkim, co w niej jest, oraz żeby, uznając Boga Stwórcą wszystkiego, odnosił do Niego siebie samego i wszystkie rzeczy, tak aby przez poddanie człowiekowi wszystkiego przedziwne było po całej ziemi imię Boże. Dotyczy to także zwykłych codziennych zajęć”.

z Nim w odkupieniu ludzkości. Poprzez ciężar pracy wyniszcza on samego siebie na podobieństwo Zbawiciela. W trudzie wykonywanej pracy, poprzez pot i wysiłek doświadcza agonii Chrystusa na krzyżu. W ten sposób jego życie staje się prawdziwą ofiarą, którą może łączyć z ofiarą krzyżową. Do podejmowania tego rodzaju krzyża zobowiązany jest chrześcijanin każdego dnia celem naśladowania swego Mistrza – Cieśli z Nazaretu²⁵. Tak więc praca i przyjmowanie trudu z nią związanego pozwalają człowiekowi na przyjęcie części Jezusowego krzyża „w tym samym duchu odkupienia, w którym Chrystus przyjął za nas swój Krzyż”²⁶. Wynika stąd, że wykonywana w ten sposób praca ma moc odkupieńczą. Ks. kard. Stefan Wyszyński, pionier współczesnych rozważań teologicznych dotyczących pracy, w swej wydanej w 1946 roku książce *Duch pracy ludzkiej* podkreśla konieczność wykonywania jej z miłości ku Bogu, ponieważ tylko taka praca jest wartościowa i zbawcza oraz przyczynia się do oddawania chwały Stwórcy. Podobnie jak modlitwa i wszelka praca duchowa, które bez miłości stają się tylko materialne i pogańskie, tak samo praca pozbawiona miłości nie ma głębszego sensu. Wobec tego należy uznać, że najdrobniejsza praca wykonywana z miłością może wynieść na wyżyny świętości, a najwznioślejsza, ale pozbawiona miłości – poniża i potępia²⁷.

2.3. Uświęcenie pracującego i wartość duchowa pracy

Znoszenie trudu pracy wykonywanej w łączności z Chrystusem kształtuje również życie duchowe pracującego, oddziałuje na jego duszę, wpływa na modlitwę i wspiera proces nabywania cnót chrześcijańskich. Człowiek poprzez swoje działanie nie tylko tworzy rzeczywistość zewnętrzną, ale jednocześnie kształtuje – tworzy – siebie samego. Chrystus większą część swego ziemskiego życia był cieślą, co najwymowniej świadczy o znaczeniu pracy, która, dobrze

²⁵ Łk 9, 23; J 17, 4; Mt, 13, 55; *Laborem exercens*, nr 27; KKK, nr 533, 2427; S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej*, dz. cyt., s. 66: „Praca dla miłości Boga jest uczestnictwem człowieka nie tylko w dziele stworzenia, ale i w dziele odkupienia naszego. W każdej bowiem pracy doznajemy trudu i ciężaru, który możemy oddać Bogu jako miarę naszego zadośćuczynienia za winy ludzkie”; por. L. Król, *Rola pracy w formacji życia duchowego według kard. Stefana Wyszyńskiego*, „Studia Włocławskie” 4 (2001), s. 39.

²⁶ KDK, nr 67: „Co więcej, winniśmy nabrać przekonania, że przez pracę składaną Bogu w ofierze człowiek łączy się z dziełem zbawczym Jezusa Chrystusa, który pracując własnymi rękami w Nazarecie, nadał pracy znamienitą godność”; *Laborem exercens*, nr 27: „Znosząc trud pracy w zjednoczeniu z Chrystusem ukrzyżowanym za nas, człowiek współpracuje w pewien sposób z Synem Bożym w odkupieniu ludzkości. Okazuje się prawdziwym uczniem Jezusa, kiedy na każdy dzień bierze krzyż (por. Łk 9, 23) działalności, do której został powołany”; S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej*, dz. cyt., s. 67.

²⁷ S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej*, dz. cyt., s. 66.

wykonywana, ma moc doskonalenia zarówno osoby pracującej, jak również wykonywanych rzeczy, a także całego świata²⁸. Praca ma więc cel nadprzyrodzony – przede wszystkim zbawienie i uświęcenie wykonującego ją człowieka, a nie tylko osiągnięcie korzyści materialnej²⁹.

Poprzez trud pracy i włożony w nią wysiłek człowiek zaprasza niejako Boga do swych zajęć. W ten sposób wpisana zostaje ona w symbolikę chleba i wina („owoce ziemi i pracy rąk ludzkich”), poprzez które, dzięki konsekracji, Zbawiciel przychodzi do człowieka, wchodzi w jego osobiste życie. Tak więc praca jest budowaniem drogi ku Bogu, udziałem w tworzeniu chleba i wina³⁰ i ofiarowaniu na ołtarzu w czasie Mszy św. swej pracy oraz siebie – razem z Chrystusem³¹.

Kard. Stefan Wyszyński porównywał również pracę do aktu ofiarowania hostii – owocu i świadka ludzkiej pracy – w czasie Mszy św. W Ofierze eucharystycznej następuje zjednoczenie ludzkiej pracy z tajemnicą odkupienia – dlatego każda praca ludzka może być zjednoczona z Bogiem, Jemu oddana i w ten sposób nabierać charakteru mistycznego. Osoby zjednoczone z Bogiem mogą modlić się, wykonując wszelkie codzienne obowiązki, co kard. Wyszyński nazywał „swego rodzaju nadprzyrodzoną organizacją pracy”, dzięki której chrześcijanin może oddać Bogu specjalnym aktem miłości każdą najdrobniejszą czynność, czyli w praktyce wszystkie prace wykonane w ciągu dnia³². Według Kardynała, praca uwarunkowana miłością do Boga przeobraża się w szkołę

²⁸ KDK, nr 35: „Człowiek bowiem pracując, nie tylko przemienia rzeczy i społeczność, lecz doskonalą też samego siebie”; *Laborem exercens*, nr 9; K. Wojtyła, *Osoba i czyn*, dz. cyt., s. 73; J. Dec, *Antropologia encykliki „Laborem exercens”*, dz. cyt., s. 10; C.S. Bartnik, *Wstęp*, w: S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej*, dz. cyt., s. 9; K. Góźdz, *Personalistyczny charakter pracy ludzkiej*, dz. cyt., s. 29–30; L. Król, *Rola pracy w formacji życia duchowego według kard. Stefana Wyszyńskiego*, dz. cyt., s. 38; W. Jacher, *Koncepcja pracy ludzkiej w ujęciu św. Tomasza z Akwinu*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 3 (1970), s. 65–76.

²⁹ Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* [dalej: KK], nr 41, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, deklaracje*, dz. cyt., s. 104–166: „ci, którzy wykonują ciężkie nieraz prace (...) mają naśladować Chrystusa w miłości czynnej i przez samą codzienną pracę swoją wznosić się na wyższy stopień świętości, także apostołskiej”; W. Jacher, *Cel i obowiązek pracy ludzkiej w ujęciu św. Tomasza z Akwinu*, dz. cyt., s. 17; L. Bilicki, *Godność pracy ludzkiej i jej wymiar duchowy*, „Studia Bydgoskie” 1 (2007), s. 128: „Ponadto, »ukazuje nadprzyrodzony wymiar aktywności ziemskiej, pouczając chrześcijan, że cokolwiek czynicie z serca, wykonujcie jak dla Pana, a nie dla ludzi, świadomi, że od Pana otrzymacie dziedzictwo wiekuiste jako zapłatę« (Kol 3, 23)”; L. Król, *Rola pracy w formacji życia duchowego według kard. Stefana Wyszyńskiego*, dz. cyt., s. 39.

³⁰ W. Wiczorek, *Teologia pracy w nauczaniu Jana Pawła II*, dz. cyt., s. 324.

³¹ L. Bilicki, *Godność pracy ludzkiej i jej wymiar duchowy*, dz. cyt., s. 135.

³² S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej*, dz. cyt., s. 77; W. Wyszowadzki, *Duchowość pracy ludzkiej według kard. Stefana Wyszyńskiego*, dz. cyt., s. 363.

modlitwy³³, dlatego zdarza się często, że ciężko pracujący prości ludzie stają się moralnie lepsi niż niepracujący asceci lub osoby oddane tylko zewnętrznym pobożnym praktykom.

Inną formą objawiania się uświęcającej roli pracy jest wykonywanie jej w połączeniu z modlitwą w myśl benedyktyńskiego motta *ora et labora*, wyrażającego ideę modlenia się pracą. Ks. kard. Wyszyński we wspomnianej książce określał taki sposób wypełniania codziennych obowiązków jako zadanie trudne do realizacji. Wychodził z założenia, że każde działanie chrześcijanina zwraca się ku Stwórcy, ponieważ jest spotkaniem się z Bogiem poprzez stworzoną przez Niego rzeczywistość, a więc wprowadzeniem w Jego dzieła, poznawaniem Go w tych dziełach, nawiązaniem relacji z Bogiem – stąd jest także modlitwą. Poznanie Stworzyciela wzbudza w człowieku miłość do Niego, a więc modlitwa i praca mają wspólny mianownik, którym jest miłość do Boga. Zgodnie z tą logiką, modlitwa w pracy jest koniecznością wewnętrzną pracującego, ponieważ nie ma miłości do Boga bez modlitwy i dlatego każda praca wykonywana z miłości do Boga staje się modlitwą. Co więcej, kard. Stefan Wyszyński uzależniał wartość pracy od tego, jak wielka jest miłość pracującego do Boga – im większa miłość, tym modlitwa staje się bardziej spontaniczna, a praca bardziej wewnętrzna niż zewnętrzna. W czasie spełniania swoich obowiązków człowiek dostrzega w sobie dary otrzymane od Boga, swoje zdolności, wartość trudu, dlatego też doświadcza radości z wykonanej pracy, co z kolei prowadzi do okazania wdzięczności Bogu poprzez oddanie Mu jej efektów. Działając w ten sposób, człowiek w pełni realizuje mniszę hasło *ora et labora*, a modlitwa nie jest tylko dodatkiem do pracy – takie współdziałanie człowieka ze Stwórcą w czasie pracy ma charakter uświęcający³⁴.

Poprzez wykonywanie pracy człowiek staje się lepszy, dojrzalszy duchowo, kształtuje w sobie cechy nazywane przez kard. Wyszyńskiego „cnotami pracy”, takie jak: pracowitość, cierpliwość, nieskwapliwość, wytrwałość, stałość, pokora, oszczędność, szlachetność, sumienność, odpowiedzialność, roztropność, umiejętność współpracy, dokładność, gotowość pomocy, współpracy i spotykania się z innymi ludźmi. Praca staje się więc szkołą cnót³⁵.

³³ S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej*, dz. cyt., s. 37.

³⁴ Tamże, s. 68–74; W. Wyszowadzki, *Duchowość pracy ludzkiej według kard. Stefana Wyszyńskiego*, s. 364–365; L. Bilicki, *Godność pracy ludzkiej i jej wymiar duchowy*, dz. cyt., s. 134.

³⁵ S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej*, dz. cyt., s. 107–138; tamże, s. 39: „Drugi cel – to udoskonalenie człowieka pracującego. Praca jest jednym ze środków naszego postępu duchowego. Ma ona być tak wykonywana, by w jej wyniku człowiek stawał się lepszy, nie tylko w znaczeniu sprawności fizycznych, ale i moralnych”; L. Bilicki, *Godność pracy ludzkiej i jej wymiar duchowy*, dz. cyt., s. 136; J. Mazur, *Aby ocalić dobro wspólne*, dz. cyt., s. 34–35.

2.4. Eschatologiczny wymiar pracy

Uczestnictwo w krzyżu Chrystusa poprzez wykonywaną pracę niesie w sobie także obietnicę uczestniczenia w Jego zmartwychwstaniu. Jest zapowiedzią eschatologicznego „nowego nieba” i eschatologicznej „nowej ziemi”, które – dzięki trudowi pracy – stają się udziałem człowieka i świata już tu, na ziemi. Praca, wraz z uciążliwościami i cierpieniami, które są w nią wpisane, przyczynia się nie tylko do postępu ludzkiego, ale także do wzrostu królestwa Bożego w sercach wiernych. Dobrze wyraża tę myśl św. Paweł Apostoł w Liście do Kolosan: „Cokolwiek czynicie, z serca wykonujcie jak dla Pana, a nie dla ludzi, świadomi, że od Pana otrzymacie dziedzictwo wiekuiste jako zapłatę”³⁶. Zgodnie z nauczaniem Apostoła, stwierdzić należy, że skoro zwykłe czynności dnia, jak jedzenie i picie, mogą zyskiwać sens ponadnaturalny, to tym bardziej praca – szlachetna aktywność człowieka – nabywa charakteru nadprzyrodzonego i zasługuje na wieczność³⁷.

Na Soborze Watykańskim II podjęto myśl przyobleczenia w nieśmiertelność tego, co zostało zasiane w słabości i zniszczeniu. Jednocześnie zaznaczono, że przemienione owoce ludzkiej pracy i zapobiegliwości będzie można znaleźć na nowo w pełni, niezniszczalne³⁸. Podobnie jak sam człowiek zmierza do wieczności, tak również jego praca osiąga wieczną wartość³⁹. Ks. Wincenty Granat uważał, że nie tylko dobra duchowe przetrwają, lecz także ludzka kultura i praca zostaną uwiecznione⁴⁰.

Wiara chrześcijańska dzięki idei łączenia pracy z wcieleniem Chrystusa i Jego zmartwychwstaniem nadaje sens doczesnej działalności człowieka. Staje się też podstawą nadziei, że ludzkie wysiłki zostaną odnowione przez Boga w wieczności⁴¹.

³⁶ Kol 3, 23.

³⁷ Kor 10, 31: „Przeto czy jecie, czy pijecie, czy cokolwiek innego czynicie, wszystko na chwałę Bożą czyńcie”; L. Civardi, *Il lavoro nel concetto cristiano*, dz. cyt., s. 48–49.

³⁸ 1 Kor 15, 42, 53; KDK, nr 39: „Wszystkie dobra natury oraz owoce naszej zapobiegliwości odnajdziemy na nowo, ale oczyszczone ze wszystkiego brudu, rozświetlone i przemienione, gdy Chrystus odda Ojcu »wieczne i powszechne królestwo«”; *Laborem exercens*, nr 27; A. Siemieniowski, *Duchowość pracy*, <http://teologia-duchowosci.blogspot.com/2007/12/duchowo-pracy.html> (dostęp: 10 lutego 2023); K. Świąt, *Jana Pawła II spojrzenie na pracę*, dz. cyt., s. 214; J. Galot, *Fondamenti evangelici della spiritualità del lavoro. Il cuore di Cristo lavoratore* (II), „Vita Consacrata” 23 (1987), s. 523.

³⁹ K. Gózdź, *Personalistyczny charakter pracy ludzkiej*, dz. cyt., s. 31.

⁴⁰ W. Granat, *Eschatologia*, Lublin 1962, s. 110.

⁴¹ F. Guimet, *Istnienie i wieczność*, Paris 1978, s. 78.

3. Praca zakonnikar realizacją ewangelicznej rady ubóstwa

Problemem współczesnych zakonników, wynikającym w dużej mierze z braków w ich formacji zakonnej oraz zeświecczenia życia zakonnego, jest nazbyt częste pojmowanie i przeżywanie przez nich wykonywanej pracy jako zwykłych zajęć lub wyuczonego zawodu, a więc w sposób właściwy dla mentalności zsekularyzowanego świata, bez odnoszenia jej do Boga i bez dokonywania refleksji teologicznej. Takie nastawienie uniemożliwia zakonnikom wykorzystanie w pełni pracy jako środka przemieniającego duszę, sprzyjającego rozwojowi życia duchowego, oraz nie pozwala na włączenie jej w istotę konsekracji zakonnej, chociażby w ślubowane przez nich ubóstwo. Jest to poważny problem, tym bardziej że brak nowych powołań powoduje, iż praca zajmuje obecnie zakonnikom coraz więcej czasu w ciągu dnia, a w dokumentach kościelnych zachęca się, aby przygotowywać ich na konieczność wydłużenia swej „aktywności”. Zalecenie to dotyczyć ma nawet zakonników w starszym wieku, co do których oczekuje się, że będą pracować, chociażby w ograniczonym wymiarze, tak długo, jak siły im na to pozwolą. Zachęta Magisterium Kościoła może dodatkowo uświadamiać zakonnikom właściwy sens pracy, jej ogromną wartość, nie tylko w wymiarze materialnym, ale i duchowym, związanym z naśladowaniem Chrystusa ubogiego⁴².

3.1. Zakonnicy podlegają powszechnemu prawu pracy

Jak zostało już wspomniane, Bóg zaprosił człowieka do kontynuacji swego dzieła stwórczego. Zaproszenie Stwórcy pociąga za sobą obowiązek pracy, co wynika przede wszystkim z miłości Boga do człowieka i zbawiennego wpływu wykonywanych obowiązków na jego życie⁴³. W dokumentach kościelnych dotyczących zakonników podaje się wprost, że są oni objęci powszechnym prawem pracy, aby nie mieli wątpliwości, że jest ona prawem ogólnym, któremu również oni muszą się poddać, a jednocześnie – stanowi odpowiedź na wymagania Ewangelii, a więc i rad ewangelicznych⁴⁴. Co więcej, św. Benedykt

⁴² Kongregacja Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Instrukcja *Życie braterskie we wspólnocie*, 2.02.1994, w: *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła. Od Vaticanum II do Ripartire da Cristo*, red. B. Hylla, Kraków 2003², nr 5c, 68, s. 499–548.

⁴³ Por. J. Galot, *Fondamenti evangelici della spiritualità del lavoro. Il cuore di Cristo lavoratore* (I), dz. cyt., s. 436.

⁴⁴ Sobór Watykański II, Dekret o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*, nr 13, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekry, deklaracje*, dz. cyt., s. 270: „Niechaj wszyscy, pełniąc swoje obowiązki, uważają się za podległych powszechnemu prawu pracy”; Paweł VI, Adhortacja apostołska *Wskazania na temat odnowy życia*

z Nursji, twórca monastycyzmu na Zachodzie, uzależnił fakt bycia mnichem od wykonywania pracy własnymi rękami, podobnie jak czynili to Apostołowie i ojcowie pustyni⁴⁵. W ujęciu monastycznym nie był więc mnichem ten, kto mógł pracować, a tego nie czynił. Życie mnicha utożsamiano wprost z trudem i mozolną pracą, które uznawano za warunek konieczny, niemożliwy do wyeliminowania do tego stopnia, że nie wykonując obowiązków, człowiek nie mógłby być uznany za prawdziwego mnicha⁴⁶. Nawet w przypadku mnichów chorych dostrzegano ryzyko popadnięcia przez nich w lenistwo, w związku z czym Benedykt zalecał w Regule wyraźnie: „Niechaj bracia chorzy lub słabi otrzymują takie zajęcia, żeby nie groziła im beczyność”⁴⁷.

W konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* Soboru Watykańskiego II obowiązek pracy zakonników wyprowadza się dodatkowo z faktu, że prowadzące do miłości Boga rady ewangeliczne łączą ich w sposób szczególny z Kościołem i jego tajemnicą. Nie budzi więc wątpliwości, że życie duchowe zakonnika powinno być poświęcone Kościołowi także poprzez pracę w formie modlitwy lub działania⁴⁸.

3.2. Naśladowanie ubożego Cieśli z Nazaretu

Zakonnicy, prowadząc życie pracowite, aby naśladować Chrystusa ubożego, cierpiącego niedostatek, powinni, jak podaje się w kan. 600 KPK/1983, odrzucić logikę świata, który najczęściej łączy pracę jedynie z zyskiem i dążeniem do bogacenia się. Zakonnicy nie mogą bowiem poddawać się mentalności ukierunkowanej jedynie na wydajność i aktywizm oraz pomnażanie dóbr

zakonnego według nauki Soboru Watykańskiego II „Evangelica testificatio” [dalej: Evangelica testificatio], nr 20, w: tenże, Charyzmat życia zakonnego. Przemówienia i dokumenty, wybór i oprac. A. Żuchowski, T. Sułowska, Poznań–Warszawa 1974, s. 241–242: „Czyż Sobór nie podkreślił w tym względzie konieczności waszego poddania się »powszechnemu prawu pracy« (DZ 13)?”; Kongregacja Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Instrukcja Wskazania dotyczące formacji w instytutach zakonnych „Potissimum institutionis”, 2.02.1990 [dalej: Potissimum institutionis], nr 79, w: Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła od Vaticanum II do Vita consecrata, red. B. Hylla, Kraków 1998, s. 370–420.

⁴⁵ Benedykt z Nursji, *Reguła*, tłum. A. Świderkówna, Tyniec 1997², rozdz. 48, 8: „właśnie wówczas są prawdziwymi mnichami, jeśli żyją z pracy rąk swoich, jak Ojcowie nasi i Apostołowie”.

⁴⁶ A. Guillaumont, *U źródeł monastycyzmu chrześcijańskiego*, tłum. S. Wirszpanka, t. 1 (Źródła monastyczne, red. M. Starowieyski, t. 37), Kraków 2006, s. 168–169, 172.

⁴⁷ Benedykt z Nursji, *Reguła*, dz. cyt., rozdz. 48, 24.

⁴⁸ KK 44b; J. Galot, *Il lavoro nella vita religiosa*, „Vita Consacrata” 12 (1976), s. 350.

materialnych⁴⁹. Nie można również zaakceptować poglądów tych przełożonych zakonnych, którzy podejmując decyzję na przykład o likwidowaniu dzieł instytutu, poddają prace apostołskie jego członków jedynie zwykłej kalkulacji ekonomicznej, pomijając ocenę wartości niematerialnej. W takim przypadku może łatwo dojść do sytuacji, w której działalność wartościowa duchowo, zgodna z chrześcijańskim rozumieniem pracy, jest przerywana albo się jej nie podejmuje, jeżeli zostaje oceniona jako nieopłacalna pod względem finansowym⁵⁰. W ten sposób przełożeni – a w konsekwencji ich błędów całe instytuty zakonne – działają niewłaściwie, ponieważ nie rozumieją istoty pracy, której wartość zostaje zafałszowana, gdyż wykonuje się ją wówczas głównie dla zysku i korzyści. Niektórzy autorzy uważają, że spełnianie obowiązków przez zakonników w takiej atmosferze jest dla nich poniżające, szczególnie jeżeli prowadzi to do wartościowania osób według ich zdolności produkcyjnych⁵¹, co jest sytuacją niedopuszczalną. Niestety w środowiskach zakonnych, zwłaszcza gdy podejmowane są działania wynikające z konieczności reorganizacji dzieł apostołskich, coraz częściej można zauważyć podobne rozumowanie, a co gorsza, nie dostrzega się w tej postawie niczego niewłaściwego. Tymczasem zakonnicy, na wzór Chrystusa przyjmującego kondycję cieśli, powinni podejmować także prace mało prestiżowe, słabo płatne lub wręcz bezpłatne, niepodziwiane, szare, zwyczajne. Wykonując prace mało wartościowe, niecieszące się uznaniem, mało cenione, zakonnicy powinni wiedzieć, że przez upodobnianie się do Zbawiciela pracującego w Nazarecie mogą jeszcze lepiej naśladować ubożego Chrystusa i włączać się w pracę Syna Bożego dla zbawienia świata⁵².

3.3. Praca dla utrzymania siebie i osób potrzebujących

Podporządkowując się powszechnemu prawu pracy, zakonnicy, podobnie jak inni ubodzy, pracują własnymi rękoma dla zdobycia środków koniecznych do utrzymania siebie oraz osób potrzebujących pomocy, a także do prowadzenia dzieł apostołskich instytutu⁵³. Z tego powodu zakonnicy powinni pracować

⁴⁹ J. Aubry, *Teologia della vita consacrata*, w: *Vita consacrata, un dono del Signore alla sua Chiesa*, Torino 1993, s. 234–235.

⁵⁰ S. Gonzales Silva, *Povertà*, w: *Dizionario Teologico della Vita Consacrata*, red. A.A. Rodriguez, J.M. Canals Casas, Milano 1994, s. 1273.

⁵¹ *Evangelica testificatio*, nr 20; B. Häring, *Os religiosos do futuro*, São Paulo 1973, s. 13; S. Gonzales Silva, *Povertà*, dz. cyt., s. 1272.

⁵² J. Galot, *Fondamenti evangelici della spiritualità del lavoro. Il cuore di Cristo lavoratore* (I), dz. cyt., s. 438.

⁵³ KDK, nr 67: „Przez swoją pracę człowiek zwyczajnie utrzymuje własne życie i swoich najbliższych. Łączy się ze swoimi braćmi i służy im, może praktykować szczerą miłość”;

wać także wtedy, gdy środki na ich własne utrzymanie zostały już zapewnione, ponieważ w Kościele są ciągle osoby potrzebujące pomocy⁵⁴.

Praca powinna wprowadzać zakonników w ścisłą łączność z tymi osobami, które muszą pracować, by zapewnić sobie utrzymanie, a często, nawet pracując ciężko i uczciwie, potrzebują pomocy innych ludzi, by uzyskać środki potrzebne do życia⁵⁵. Tak wykonywana praca ma stanowić akt solidarności z ludźmi, ponieważ jej sensem jest darowanie siebie bliźniemu. Dzięki pracy realizuje się także ideał wspólnoty chrześcijańskiej, wobec czego można stwierdzić, że każdy człowiek, a zwłaszcza zakonnik, który oddaje się bezczynności, szkodzi wspólnotie chrześcijańskiej, zakonnej, a w szerszym wymiarze – również ludzkiej⁵⁶.

Każdy człowiek, podejmując określony rodzaj pracy, wchodzi jednocześnie w tradycję jej wykonywania pozostawioną przez poprzedników. Rozwijanie i podtrzymywanie tych tradycji jest wyrazem wierności wobec dziedzictwa określonej grupy ludzi, a w konsekwencji – wobec określonych wartości, na przykład ojczyzny, ziemi ojców, której służyć można rzetelną pracą⁵⁷.

Również zakonnicy powinni mieć świadomość, że uczestnicząc w dziełach apostoelskich swego instytutu poprzez własną pracę oraz trud modlitwy, przyczyniają się do rozwoju dziedzictwa (*patrimonium*) pozostawionego im przez przodków, czyli założycieli. Wszyscy członkowie instytutu zakonnego mają obowiązek nie tylko zachowania otrzymanego dziedzictwa, powstałego wskutek realizacji charyzmatu założycieli, i strzeżenia go, ale także pogłębiania i rozwijania go własną pracą we wspólnocie Kościoła⁵⁸.

J. Aubry, *Teologia della vita consacrata*, dz. cyt., s. 234–235; W. Misztal, *Praca i duchowość*, dz. cyt., s. 54.

⁵⁴ Mt 25, 35–45; Mk 14, 7; Bazyl Wielki, *Reguły dłuższe*, pytanie 42, w: tenże, *Pisma ascetyczne*, t. 2 (Źródła monastyczne, red. M. Starowieyski, t. 6), Kraków 1995, s. 157–159; U. Neri, *Fondatori del monachesimo*, Casale Monferrato 1998, s. 93.

⁵⁵ Por. Franciszek, Konstytucja apostoelska *Vultum Dei quaerere* o żeńskim życiu kontemplacyjnym, nr 32, Città del Vaticano 2019, s. 44.

⁵⁶ Por. L. Civardi, *Il lavoro nel concetto cristiano*, dz. cyt., s. 40–41.

⁵⁷ Por. J. Tischner, *Nadzieja czeka na słowo. Rekolekcje 1966–1996*, Kraków 2011, s. 294.

⁵⁸ KPK/1983, kan. 578: „Wszyscy powinni wiernie zachowywać myśl i zamierzenia założycieli, zatwierdzone przez kompetentną władzę kościelną, dotyczące natury, celu, ducha i charakteru instytutu, jak również zdrowych jego tradycji, co stanowi dziedzictwo tegoż instytutu”; Święta Kongregacja Zakonów i Instytutów Świeckich, Święta Kongregacja Biskupów, Wytoczne dla wzajemnych stosunków między biskupami i zakonnikami *Mutuae relationes*, 14.05.1978, nr 11, w: Jan Paweł II, *O życiu zakonnym. Przemówienia, listy apostoelskie, instrukcje*, Warszawa–Poznań 1984, s. 342: „Charyzmat założycieli zdaje się być doświadczalnym przeżyciem Ducha przekazanym swoim uczniom po to, aby według niego żyli, strzegli go, pogłębiali i nieustannie rozwijali w harmonii ze wzrastającym stale Ciałem Chrystusa”; A. Romano, *Carisma*, w: *Dizionario Teologico della Vita Consacrata*, dz. cyt., s. 178; S. Recchi,

3.4. Dawanie świadectwa o sensie ludzkiej pracy

W celu realizacji ewangelicznej rady ubóstwa zakonnicy są powołani nie tylko do podejmowania pracy, ale również do dawania świadectwa o sensie ludzkiej pracy, przywracania jej właściwego znaczenia, przypominania i udowodnienia, że jest ona między innymi sposobem zdobywania środków do życia i służenia bliźnim, chociażby w ramach prowadzonych przez instytuty zakonne dzieł miłosierdzia⁵⁹. Zakonnicy, aby dawać świadectwo o istocie pracy ludzkiej, muszą najpierw sami, w ramach formacji, zarówno początkowej, jak i permanentnej, dobrze zrozumieć jej sens, gdyż w przeciwnym razie przyjmą w stosunku do niej mentalność świata.

3.4.1. Sposób pracy głoszeniem Chrystusa

W jednym z dokumentów dotyczących istotnych elementów nauczania Kościoła na temat życia konsekrowanego podkreśla się, że „dla publicznego świadectwa ważny jest również sposób pracy” oraz że „zarówno to, co się robi, jak też sposób, w jaki się to wykonuje, winny być głoszeniem Chrystusa poprzez działanie w duchu ubóstwa, bez szukania własnego spełnienia czy satysfakcji”⁶⁰.

Niestety, współczesnym zakonnikom, którzy powinni znać tę przestrożę, nie brak przy podejmowaniu prac zleczanych im przez przełożonych nastawienia przede wszystkim na realizację siebie i szukanie własnego zadowolenia. Jest to niebezpieczne, gdyż jak pisał ponad pół wieku temu ks. kard. Stefan Wyszyński, podobne pragnienia odbierają pracy pokój i gruntowność, czyli uniemożliwiają bycie wnikliwym i dokładnym podczas jej wykonywania. Często zdarza się, że już sama intencja podjęcia pracy dla rozgłosu, poklasku czy zysku niszczy tę pracę, pozbawiając ją głębszego sensu⁶¹.

Dizionario minimo sulla „vita consacrata”: *Carisma della vita consacrata*, „Vita Consacrata” 31 (1995), s. 490.

⁵⁹ *Evangelica testificatio*, nr 20; *Potissimum institutioni*, nr 79; E. Gambari, *Życie zakonne po Soborze Watykańskim II*, Kraków 1995, s. 359.

⁶⁰ Zob. Święta Kongregacja Zakonów i Instytutów Świeckich, Instrukcja o istotnych elementach nauczania Kościoła na temat życia konsekrowanego w zastosowaniu do instytutów oddających się pracy apostołskiej *The renewal of religious life*, nr 35, w: *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła. Od Vaticanum II do Ripartire da Cristo*, dz. cyt., s. 302.

⁶¹ S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej*, dz. cyt., s. 138: „Pragnienie rozgłosu, propaganda swoich czynów, a nieraz tylko planów odbierają zazwyczaj pokój i gruntowność pracy, bo za wiele w niej jest wtedy na pokaz, za wiele dla poklasku, dla rozgłosu, za wiele szukania doraźnej zapłaty jeszcze »przed zachodem słońca«”.

3.4.2. Świadekstwo właściwej relacji między pracą a modlitwą

Dzisiejszym zakonnikom nie jest obca mentalność głosząca, że modlitwa stanowi niejako luksus dostępny tylko dla tych, którzy mają już zapewnione utrzymanie. Zgodnie z tą logiką, oddawanie się modlitwie staje się równoznaczne z wyobcowaniem się, unikaniem wszelkiej pracy i wysiłku, a w konsekwencji widziane jest jako coś bardzo podejrzanego, niejasnego, niezgodnego z wizerunkiem człowieka pracowitego, rzetelnego i obowiązkowego. Dlatego też wielu zakonników, aby nie być zaliczonymi do tej „elity uprzywilejowanych próżniaków”, rzuca się w wir pracy i aktywności, usprawiedliwiając zaniedbywanie modlitwy koniecznością podejmowania, szlachetnych skądinąd, dzieł na rzecz braci i sióstr oraz ludzi ubogich. Posługując się tym pretekstem w celu porzucenia modlitwy, tłumaczą się wówczas najczęściej brakiem czasu. Jeśli takie zaniedbanie trwa dłuższy okres, zakonnicy nie mogą już znieść ciszy i milczenia towarzyszących modlitwie, co najczęściej doprowadza do paradoksalnej sytuacji, w której działalność wykonywana dla Boga staje się ważniejsza niż sam Bóg.

Rozwiązaniem w takiej niedopuszczalnej sytuacji może stać się powrót do benedyktyńskiego motta *ora et labora*, czyli do idei łączenia modlitwy z pracą, zasady, która powinna kształtować życie zakonne również obecnie. Szczególnie w sytuacji ciągłego wydłużania się czasu poświęcanego przez zakonników pracy warto podjąć wysiłek, aby stawała się ona coraz pełniej modlitwą – miłosną łącznością z Bogiem. Braki w tym względzie dostrzegali kard. Wyszyński, pisząc, że

w pracy naszej zatracamy zazwyczaj pamięć o tym prawie miłosnego współdziałania z Bogiem, nie myślimy, że spełniamy akt miłości ku Niemu... A przecież odrobina czujności nad sobą skieruje w pełni wszystkie nasze władze duchowe i fizyczne do współdziałania z Bogiem⁶².

Sytuacji nie polepsza brak zrozumienia, nawet w środowiskach zakonnych, że praca jest również modlitwą. Mentalność materialistyczna utrwaliła w społeczeństwie mocne przekonanie, że rozwój duchowości, kontemplacja, zajęcia umysłowe nie są pracą, stąd w rozumieniu wielu ludzi zakonnicy, zwłaszcza ci w klasztorach kontemplacyjnych, żyją pasożytniczo, beczynnie⁶³.

⁶² Zob. tamże, s. 66.

⁶³ Por. tamże.

3.4.3. Praca nie może prowadzić zakonnika do zeświecczenia

Zachwianie równowagi między ilością czasu przeznaczanego na pracę i na modlitwę w życiu zakonnym, nadmierne poświęcanie się zajęciom zarobkowym kosztem duchowości oraz brak odnoszenia pracy do Boga, czyli niewłaściwe jej wykonywanie, prowadzą zakonnika do zeświecczenia. Paradoks polega na tym, że zakonnicy dokonują coraz piękniejszych dzieł „rąk ludzkich i ducha”, także tych apostoelskich, właściwych danemu instytutowi, a sami nie przemieniają się duchowo. Kard. Wyszyński pisał, że człowiek w tej sytuacji staje się coraz „gorszy i pospolitszy”, a nie realizując zamysłu Bożego, czuje się nieszczęśliwy⁶⁴. Czy ta myśl nie odzwierciedla kondycji współczesnego życia zakonników?

Historia dowodzi, że lekceważenie wymiaru duchowego pracy i przywiązywanie coraz większej wagi do aspektu produktywności i wysokości zapłaty, a także pojmowanie pracy jako zewnętrznego przymusu skutkowało zawsze kryzysem klasztoru. Stało się tak w przypadku zgromadzenia pachomiańskiego, sytuacje takie można zaobserwować również we współczesnym życiu zakonnym – dochodzi do przekształcania instytutów zakonnych w instytucje charytatywne, wychowawcze, edukacyjne, swego rodzaju „dobrze prosperujące firmy”⁶⁵. W trosce o powstrzymanie eskalacji tych niekorzystnych zjawisk kieruje się do zakonników wskazania, aby „troszczyć się o ożywiającego ducha, nie dopuścić do tego, aby swoją wartość oceniać tylko na podstawie wynagrodzenia za wykonaną pracę świecką”⁶⁶.

Ustalenie właściwej hierarchii pomiędzy pracą i modlitwą oraz ich harmonijne połączenie nie tylko jest pożądanym celem, ale okazuje się wręcz koniecznością. Warto podkreślić, że osiągnięcie tego stanu nie wymaga wprowadzania rewolucyjnych zmian, ale powrotu do zdrowych tradycji. W początkach życia monastycznego, chociaż praca w klasztorach była tak dobrze zorganizowana, że przypominały one prawdziwe manufaktury, mnisi rozumieli, że nie produkcja dóbr materialnych, ale praca nad wspólnym zbawieniem była ich głównym i najważniejszym celem⁶⁷.

⁶⁴ Por. tamże, s. 39.

⁶⁵ Por. M. Kaniar, *Historia monastycyzmu chrześcijańskiego*, t. 1: *Starożytność (wiek III-IV)*, Kraków 1993, s. 67; S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej*, dz. cyt., s. 39: „Zwyciężył w nas wszystkich mit zapłaty za pracę, dniówki, akordu, pensji, honorarium itd. Człowiek jest zagubiony w pogoni za zarobkiem, popędzany »obowiązkiem«, pojmowanym nieraz jako poczucie zewnętrznej potrzeby, a nie moralnej oceny. Stajemy się nadto niewolnikami rzeczy”.

⁶⁶ *Evangelica testificatio*, nr 20.

⁶⁷ M. Kaniar, *Historia monastycyzmu chrześcijańskiego*, t. 1, dz. cyt., s. 67.

4. Lenistwo i nierzetelna praca wrogiem duszy zakonnika

Omawiając zagadnienie pracy zakonników w kontekście podejmowanej przez nich ewangelicznej rady ubóstwa, trudno pominąć kwestię lenistwa, czyli opieszałości, próżnowania, przyzwolonego i grzesznego wstrętu do pracy i wysiłku, a także niedbalstwa oraz małoduszności, które *notabene* są grzechem⁶⁸. Lenistwo było problemem obecnym już w życiu pierwszych anachoretów i mnichów, nie omija również współczesnych zakonników. Św. Benedykt z Nursji w 48 rozdziale swej Reguły, dotyczącym codziennej pracy fizycznej, stwierdzał, że lenistwo jest wrogiem duszy⁶⁹. Jeszcze wcześniej ojcowie pustyni także nie pozwalali swym uczniom, aby pozostawali beczynni. Co więcej, poziom rozwoju ich życia duchowego oraz postępy w cierpliwości i pokorze oceniali według wykazywanej w czasie pracy pilności⁷⁰.

Nie tylko lenistwo, ale również praca wykonywana w sposób niesolidny, niefachowy, pozorowany wywiera niszczący wpływ na duchowość zakonnika. Ks. Andrzej Siemieniewski stwierdza wprost, że źle pracując, człowiek „niszczy samego siebie, swoją najgłębszą duchową istotę”⁷¹. Zdarza się bardzo często, że zakonnicy, nawet ci gorliwi w modlitwie i – wydawałoby się – konsekwentnie dążący do świętości nie widzą problemu nierzetelności, braku uczciwości i dokładności w wypełnianiu swoich obowiązków oraz nie zdają sobie sprawy z negatywnych konsekwencji zaniedbań w pracy⁷². Można w tym miejscu przytoczyć spostrzeżenie ojców Soboru Watykańskiego II: „Rozłam między wiarą wyznawaną a życiem codziennym, występujący u wielu, trzeba zaliczyć do ważniejszych błędów naszych czasów”⁷³.

Zakończenie

Praca, ściśle związana z życiem zakonników, wpisuje się w realizację podejmowanej przez nich ewangelicznej rady ubóstwa, a tym samym – naśladowania ubogiego Chrystusa. Współcześnie właściwemu wypełnieniu tej rady zagrażają dwa skrajnie różne błędy popełniane przez zakonników i przełożonych klasztorów. Pierwszym jest nadmierne oddawanie się pracy, wynikające

⁶⁸ KKK, nr 1866.

⁶⁹ Benedykt z Nursji, *Reguła*, dz. cyt., rozdz. 48, 1: „Bezczynność jest wrogiem duszy”; tamże, rozdz. 48, 8–9: „są prawdziwymi mnichami, jeśli żyją z pracy rąk swoich, jak Ojcowie nasi i Apostołowie”.

⁷⁰ L. Dattrino, *Il primo monachesimo*, Roma 1984, s. 185.

⁷¹ A. Siemieniewski, *Duchowość pracy*, dz. cyt.

⁷² Tamże.

⁷³ KDK, nr 43.

z przekonania o konieczności utrzymania przez instytucje (mimo braku nowych powołań) prowadzonych dzieł charytatywnych i apostołskich. Drugi to unikanie pracy, a czasem wręcz oddawanie się lenistwu. Obydwie postawy wynikają z przyjęcia współczesnej mentalności: z jednej strony pogardy dla pracy i jej lekceważenia, z drugiej zaś – z pracoholizmu i dążenia do gromadzenia dóbr materialnych oraz zabezpieczenia środków do życia. Żaden z tych kierunków nie jest właściwy, ponieważ wciąż obowiązuje zalecenie św. Pawła Apostoła: „kto nie chce pracować, niech też nie je” (2 Tes 3, 10), oraz realizowana od początku życia monastycznego zasada *ora et labora*. Warto podkreślić, że nawet przy łączeniu pracy i modlitwy jako dwóch niezwykle istotnych sposobów zbliżania się człowieka do Boga modlitwę stawia się często na pierwszym miejscu, jak ukazuje to benedyktyńskie motto. Poza tym prawodawca kościelny, definiując w KPK/1983 ewangeliczną radę ubóstwa jako powiązaną z koniecznością prowadzenia życia pracowitego, zachęca do zachowania umiaru nie tylko w korzystaniu w dóbr materialnych w ogóle, ale również do umiaru w pracowitości, tak aby nie dochodziło do zaniedbywania innych istotnych sfer życia zakonnego.

Bibliografia

Źródła

- Bazyli Wielki, *Reguły dłuższe*, w: Bazyli Wielki, *Pisma ascetyczne*, t. 2 (Źródła monastyczne, red. M. Starowieyski, t. 6), Kraków 1995, s. 39–181.
- Benedykt z Nursji, *Reguła*, tłum. A. Świderkówna, Tyniec 1997².
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum 1984.
- Franciszek, Konstytucja apostołska *Vultum Dei quaerere* o żeńskim życiu kontemplacyjnym, Città del Vaticano 2019.
- Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html (dostęp: 12 maja 2022).

- Jan Paweł II, Encyklika *O pracy ludzkiej* (z okazji 90. rocznicy encykliki *Rerum novarum*), 14.09.1981, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/encykliki/laborem.html (dostęp: 25 maja 2022).
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994.
- Kongregacja Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Instrukcja *Życie braterskie we wspólnocie*, 2.02.1994, w: *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła. Od Vaticanum II do Ripartire da Cristo*, red. B. Hylla, Kraków 2003², s. 499–548.
- Kongregacja Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Instrukcja *Wskazania dotyczące formacji w instytutach zakonnych „Potissimum institutionis”*, 2.02.1990, w: *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła od Vaticanum II do Vita consecrata*, red. B. Hylla, Kraków 1998, s. 370–420.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych* (Biblia Tysiąclecia), Poznań–Warszawa 1980³.
- Sobór Watykański II, Dekret o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 259–275.
- Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 104–166.
- Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 509–606.
- Święta Kongregacja Zakonów i Instytutów Świeckich, Instrukcja o istotnych elementach nauczania Kościoła na temat życia konsekrowanego w zastosowaniu do instytutów oddających się pracy apostołskiej *The renewal of religious life*, w: *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła. Od Vaticanum II do Ripartire da Cristo*, red. B. Hylla, Kraków 2003², s. 289–315.
- Święta Kongregacja Zakonów i Instytutów Świeckich, Święta Kongregacja Biskupów, Wytoczne dla wzajemnych stosunków między biskupami i zakonnikami *Mutuae relationes*, 14.05.1978, w: Jan Paweł II, *O życiu zakonnym. Przemówienia, listy apostołskie, instrukcje*, Warszawa–Poznań 1984, s. 333–373.

Opracowania

- Aubry J., *Teologia della vita consacrata*, w: *Vita consacrata, un dono del Signore alla sua Chiesa*, Torino 1993, s. 129–341.
- Bartnik C., *O antropologii pracy*, w: *Praca a kultura*, red. M. Kowalczyk, Lublin 2005.
- Bartnik C., *Praca jako wartość humanistyczna*, Lublin 1991.
- Bartnik C., *Teologia pracy ludzkiej*, Warszawa 1977.
- Bartnik C., *Wstęp*, w: S. Wszyński, *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, Warszawa 2001, s. 5–13.
- Bilicki L., *Godność pracy ludzkiej i jej wymiar duchowy*, „*Studia Bydgoskie*” 1 (2007), s. 123–138.
- Civardi L., *Il lavoro nel concetto cristiano*, Torino 1957.

- Dattrino L., *Il primo monachesimo*, Roma 1984.
- De Paolis V., *La vita consacrata nella Chiesa* (edizione rivista e ampliata a cura di Vincenzo Mosca), Venezia 2010.
- Dec J., *Antropologia encykliki „Laborem exercens”*, „Collectanea Theologica” 56/1 (1986), s. 5–12.
- Galot J., *Fondamenti evangelici della spiritualità del lavoro. Il cuore di Cristo lavoratore* (I), „Vita Consacrata” 23 (1987), s. 429–438.
- Galot J., *Fondamenti evangelici della spiritualità del lavoro. Il cuore di Cristo lavoratore* (II), „Vita Consacrata” 23 (1987), s. 513–523.
- Galot J., *Il lavoro nella vita religiosa*, „Vita Consacrata” 12 (1976), s. 345–353.
- Gambari E., *Życie zakonne po Soborze Watykańskim II*, Kraków 1995.
- Gonzales Silva S., *Povertà*, w: *Dizionario Teologico della Vita Consacrata*, red. A.A. Rodríguez, J.M. Canals Casas, Milano 1994, s. 1242–1283.
- Gózdź K., *Personalistyczny charakter pracy ludzkiej*, „Studia Gnesnensia” 29 (2015), s. 25–33.
- Granat W., *Eschatologia*, Lublin 1962.
- Guillaumont A., *U źródeł monastycyzmu chrześcijańskiego*, tłum. S. Wirszpanka, t. 1 (Źródła monastyczne, red. M. Starowieyski, t. 37), Kraków 2006, s. 168–169.
- Guimet F., *Istnienie i wieczność*, Paris 1978.
- Häring B., *Os religiosos do futuro*, São Paulo 1973.
- Jacher W., *Cel i obowiązek pracy ludzkiej w ujęciu św. Tomasza z Akwinu*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 6 (1973), s. 11–32.
- Jacher W., *Koncepcja pracy ludzkiej w ujęciu św. Tomasza z Akwinu*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 3 (1970), s. 65–76.
- Kanior M., *Historia monastycyzmu chrześcijańskiego*, t. 1: *Starożytność (wiek III–IV)*, Kraków 1993.
- Król L., *Rola pracy w formacji życia duchowego według kard. Stefana Wyszyńskiego*, „Studia Włocławskie” 4 (2001), s. 38–50.
- Mazur J., *Aby ocalić dobro wspólne. Wokół myśli społecznej Jana Pawła Wielkiego*, Częstochowa–Jasna Góra 2011.
- Misztal W., *Praca i duchowość*, „Studia Socialia Cracoviensia” 5 (2013), nr 1 (8), s. 51–65.
- Neri U., *Fondatori del monachesimo*, Casale Monferrato 1998.
- Paweł VI, *Adhortacja apostolska Wskazania na temat odnowy życia zakonnego według nauki Soboru Watykańskiego II „Evangelica testificatio”*, w: Paweł VI, *Charakterystyka życia zakonnego. Przemówienia i dokumenty*, wybór i oprac. A. Żuchowski, T. Sułowska, Poznań–Warszawa 1974, s. 232–259.
- Reecchi S., *Dizionario minimo sulla „vita consacrata”: Carisma della vita consacrata*, „Vita Consacrata” 31 (1995), s. 490.
- Romano A., *Carisma*, w: *Dizionario Teologico della Vita Consacrata*, red. A.A. Rodríguez, J.M. Canals Casas, Milano 1994, s. 169–184.
- Siemieniowski A., *Duchowość pracy*, <http://teologia-duchowosci.blogspot.com/2007/12/duchowo-pracy.html> (dostęp: 10 lutego 2023).
- Skowronek A., *W kierunku teologii pracy*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 6 (1973), s. 5–10.

- Strzeszewski C., *Definicja pracy ludzkiej*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1 (1958), s. 43–52.
- Strzeszewski C., *Katolicka nauka społeczna*, Lublin 1994.
- Szewczul B., *Znaczenie pracy w życiu pierwszych mnichów chrześcijańskich*, „Prawo Kanoniczne” 61 (2018), nr 2, s. 3–29.
- Święś K., *Jana Pawła II spojrzenie na pracę*, „Verbum Vitae” 25 (2014), s. 203–226.
- Tischner J., *Nadzieja czeka na słowo. Rekolekcje 1966–1996*, Kraków 2011.
- Wieczorek W., *Teologia pracy w nauczaniu Jana Pawła II*, „Roczniki Nauk o Rodzinie i Pracy Socjalnej” 4/59 (2012), s. 322–334.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn*, Kraków 1969.
- Wyszowadzki W., *Duchowość pracy ludzkiej według kard. Stefana Wyszyńskiego*, „Studia Prymasowskie” 6 (2012), s. 359–369.
- Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, Warszawa 2001.

Streszczenie

Praca zakonnika realizacją ewangelicznej rady ubóstwa

W kan. 600 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 podaje się, że realizacja ewangelicznej rady ubóstwa praktykowanej przez zakonników polega między innymi na prowadzeniu przez nich życia pracowitego. Tym samym praca zakonników staje się jednym z aspektów naśladowania Chrystusa ubogiego i wpisuje się w praktykę ślubowanego przez nich ubóstwa.

Obecnie, z uwagi na brak nowych powołań, praca zajmuje zakonnikom coraz więcej czasu. Jednocześnie wydaje się, że ten ważny wymiar życia zakonnego nie opiera się na właściwym, pochodzącym z Pisma Świętego i nauczania Kościoła katolickiego, pojmowaniu pracy i trudu związanego z jej wykonywaniem, ale wynika z przyjętej w tym aspekcie mentalności świata. Zapomniano również o dobroczynnym wpływie pracy na kształtowanie się życia duchowego zakonników. Z tego względu wielu mnichów ulega szkodliwemu praco-holizmowi, inni natomiast skłaniają się ku życiu leniwemu. Celem niniejszego artykułu było przypomnienie właściwego sensu i znaczenia pracy zakonników poprzez analizę samego pojęcia oraz przywołanie najważniejszych kwestii związanych z pracą zakonników, do których zaliczyć należy: podleganie powszechnemu prawu pracy, rozumienie pracy jako formy głoszenia Chrystusa, podejmowanie pracy dla utrzymania siebie i osób potrzebujących, dawanie świadectwa o sensie ludzkiej pracy i o właściwej relacji między pracą a modlitwą oraz problem lenistwa i nierzetelnej pracy jako wrogów duszy zakonnika.

Summary

Work of the religious as a realisation of evangelical poverty council

In canon 600 of the Code of Canonical Law from 1983 legislator says, that realisation of evangelical poverty council practised by religious, is founded, among other things, on leading a hard-working life. This way the work of religious becomes one of the aspects of following poor Christ and fits to the practice of religious poverty.

At present, because of the lack of new religious vocations, work takes more room in life of religious. It seems, however, that religious life misses, the proper for it, comprehension of work and hardship connected with it, accepting mentality of the world in relation to it. At the same time the question of beneficial influence of work in developing spiritual life of the religious has been lost. Many of them yield to detrimental workaholism, others however incline to slothful life. Hence, the intention of the article is to recall the definition of work, and bring the most important questions connected to the work of religious for instance: to be subject to the common work law; work as a possibility to proclaim Christ; accepting work to support oneself, and the people in need; giving a testimony about a sense of a human work, and proper relation between work and prayer; question of laziness, and unreliable work, which are the enemy of the soul of religious.